

ASHTARXONIYLAR SULOLASI VAKILLARINING
DAVLAT BOSHQARUVDAGI FAOLIYATI

Rajabov Alisher Shavkatovich

Ijtimoiy fanlar kafedrası dotsenti.

Bebutova Sarvinoz Jahongirovna

Tarix ta'lim yo'nalishi talabasi

Buxoro Davlat Pedagogika Instituti

Annotatsiya: Ushbu maqolada Buxoroda hukmronlik qilgan Ashtarxoniy sulola vakillari tomonidan olib borilgan ichki va tashqi siyosat, xalqning og'ir ahvoli, davlat soliq idoralari tizimi o'rganilib qiyosiy tahlil qilingan, tegishli ilmiy xulosalar.

Kalit so'zlar: Buxoro, hukmdor, xon, davlat hokimiyati, ichki va tashqi siyosat, sulola, soliq, davlat, iqtisodiy va ijtimoiy hayot, amir, hokim, viloyat, tuman.

1556-yilda Astraxanni Rossiya bosib olgandan keyin Astraxandan Yormuhammadxon oilasi bilan Buxoroga ko'chib kelgan. Shu vaqtda Buxoro xoni bo'lgan Iskandarxon (1563-1583) qizi Zuhraxonimni uning o'g'li Jonibekka bergan. Ana shu Jonibek Sulton Zuhraxonimdan uch o'g'il farzand ko'rgan; Din Muhammad, Boqi Muhammad, Vali Muhammad. 1601 yilda oxirgi shayboniy hukmdor bo'lgan Pirmuhammad II taxtdan ag'darilishi bilan ushbu suloladan taxtga da'vogar qolmaganligi sababli Movorounnahrda siyosiy hokimiyat Ashtarxoniy (Asraxanliklar)lar sulolasi qo'lga o'tgan. Shayboniylar sulolasining oxirgi vakili bo'lmish Pirmuhammadxon (1598-1601) 1599-yilda alohida xizmatlari uchun Boqi Muhammadni Samarqand viloyatiga hokim etib tayinladi. Shunday qilib, 1601-yilda Samarqand yaqinidagi Bog'I Shamol degan joyda Pirmuhammadxon bilan Boqi Muhammad o'rtasida jang bo'lib o'tdi va Pirmuhammadxon mag'lubiyatga uchradi. Shu voqea (1601-yil iyun)dan keyin Boqi Muhammad Buxoro shahri taxtini egalladi va yangi sulolaning hukmronligini boshlab berdi. 1602-yilda Balxni qo'lga kiritib Boqi Muhammadxon uni ukasi Vali Muhammadga xadya qilib, Andxud, Shibirg'on, Maymana, Bag'lon, Badaxshon va Xisorni ham Buxoroga bo'ysundirdi. 1605-yilda Boqi Muhammadxon vafot etgach, taxtga uning ukasi, Balx hokimi Vali Muhammadxon (1605-1611 y.y) o'tiradi. Bir guruh buxorolik amaldorlar Vali Muhammadga qarshi 1608-yilda fitna uyushtirdilar. Xon Eron shohi Abbas I huzuriga qochib ketadi. Buxoro taxtida yana boshboshdoqliklar boshlanib ketib, 1611 yilning yozida Vali Muhammadxon Abbas I yordamida Buxoro taxtini egallashi ham uzoqqa cho'zilmadi. 1611-yilning oktyabrida Samarqand atrofida Imomqulixon bilan bo'lgan to'qnashuvda Vali Muhammadxon xalok bo'ldi. Ashtarxoniy taxtiga Boqi Muhammadning o'g'li Imomqulixon (1611-1642 y.y) o'tiradi. Muhammad Yusuf (ibn Xoji Baqo)ning "Tarixi Muqumxoniy" asarida berilishicha, Imomqulixon

nochorlar ishini yegillashtirdi, arz bilan kelganlarni qaytarmadi. Uning zamonida kambag'al va bechoralar qolmagandi. Chiqargan buyruqlari ijrosi borasida amaldorlariga qattiq turdi, qorong'it tushishi bilan oddiy kiyim kiyib vaziri va qo'riqchisi bilan bozorlari mahallalarni aylanib, oddiy xalqning haqiqiy ahvolidan xabardor bo'lib turardi."Umrning oxirida ko'zi ojiz bo'lib qolgan Imomqulixon 1642-yilda Makkaga haj safariga jo'nab 1644-yilda Madinada vafot etadi. Imomqulixon keyin taxtga uning ukasi Nodirmuhammad (1642-1645y.y) o'tirdi. Nodirmuhammadxon mamlakatning ijtimoiy-siyosiy hayotida muhim rol tutgan amirlar va sultonlar mavqeini cheklash bilan birga mamlakatning asosiy viloyatlarini o'zining olti og'li, bir nabirasi va ikki jiyaniga bo'lib beradi. Oliy hukmdordan norozi bo'lgan bir guruh amaldorlar 1645-yilning aprelida Uchtepa atrofidagi Yangisaroy degan joyda Nodirmuhammadning katta og'li Abdulaziz sultonni xon deb e'lon qiladilar. Abdulazizxon xukmronligi davri (1645-1681y.y) o'zaro kurashlar bilan boshlandi. 1681-yilda Abdulazizxon taxtni ukasi Subxonquli sultonga topshirib, o'zi haj safariga jo'naydi. Subxonqulixon (1681-1702y.y) hukmronligi yillarida ham mamlakatdagi ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy vaziyat o'zgarmadi. Subxonqulixonning og'li Ubaydullaxon (1702-1711) mamlakatda hukm surayotgan siyosiy tarqoqlikni tugatishga hamda markaziy davlat hokimiyatini mustahkamlashga uringan so'nggi ashtarxoniy hukmdor bo'ldi. 1711-yilda Ubaydullaxon fitna qurboni bo'ldi. Mana shunday sharoitda Buxoro taxtiga 16yoshli Abulfayzxon (1711-1747y.y) o'tqazildi. 1747-yilda Abulfayzxonga fitna uyushtirilib, o'ldirilguniga qadar va undan so'ng, oxirgi ashtarxoniyalar Abdulmo'min (1747-1751y.y), Ubaydullaxon 2 (1751-1754y.y) va Sherg'ozixon (1754-1756y.y) lar davrida ham amaldagi hokimiyat Rahimbiy qo'lida edi. Muhammad Rahimbiy 1756-yil dekabrda rasman Buxoro xoni deb e'lon qilindi. Hokimiyat mang'itlar sulolasi qo'lga o'tdi, shu davrdan boshlab Buxoro xonligi amirlik deb atala boshlandi. Xulosa sifatida shuni aytish mumkinki, shunday qilib O'zbekiston tarixidagi Ashtarxoniyalar davri (1601-1756) boshboshdoqlik, o'zaro kurashlar, mahalliy hokimlarning markazga bo'ysunmasligi davri bo'lib, Azamat Ziyo tabiri bilan aytganda, siyosiy beqarorlik taxminan yuz yil o'tib sulola inqirozi hamda davlatning uchga bo'linishi bilan tugadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. B.J. Eshov, A.A. Odilov O'zbekiston tarixi.
2. Azamat Ziyo "O'zbek davlatchiligi tarixi."